

CMR Working Papers

87/145

MAGDALENA LESIŃSKA

WSPÓŁPRACA: JUSTYNA POKOJSKA

**Analiza dyskursu medialnego w Polsce na
temat emigracji poakcesyjnej (2004-2013)**

Raport z badań

Magdalena Lesińska, Ośrodek Badań nad Migracjami, Uniwersytet Warszawski
m.lesinska@uw.edu.pl

Justyna Pokojska, Ośrodek Badań nad Migracjami, Instytut Socjologii, Uniwersytet
Warszawski, justyna.pokojska@gmail.com

Abstrakt:

Celem tekstu jest analiza dyskursu medialnego dotyczącego fali emigracji Polaków po wejściu Polski do Unii Europejskiej w 2004 roku. Materiał źródłowy obejmuje treść dwóch popularnych dzienników: Gazety Wyborczej oraz Rzeczpospolitej w okresie dziesięciu lat (2004-2013). Szczególna uwaga została poświęcona okresom kampanii wyborczych do parlamentu, jakie miały miejsce w latach 2005, 2007 i 2011. Główne pytania, jakie zostały postawione w toku analizy materiału źródłowego dotyczą: obrazu emigracji poakcesyjnej dominującego w prasie, najczęściej obecnych wątków tematycznych w dyskursie medialnym w analizowanym okresie, oceny procesu emigracji i jej skutków oraz dynamiki dyskursu w czasie.

Słowa kluczowe: dyskurs medialny, analiza treści, emigracja poakcesyjna Polaków

Abstract:

The main aim of the paper is to analyse the media discourse concerning the emigration of Poles after the Polish accession to the European Union in 2004. The source material includes the contents of two popular titles of daily press: Gazeta Wyborcza and Rzeczpospolita in a period of ten years (2004-2013). Particular attention was devoted to the periods of election campaigns to the parliament, which took place in the years 2005, 2007 and 2011. The main questions that were raised in the course of the analysis include: the image of emigration after the accession which dominates in the press, the most current and topical topics present in the media discourse, evaluation of the process of emigration and its effects and the dynamics of discourse over time.

Key words: media discourse, content analysis, post-accession of emigration of Poles

Spis treści

Wstęp.....	5
Metoda doboru materiału źródłowego oraz przyjęte podejście analityczne	6
Lata 2004-2005	8
Lata 2006-2007	10
Lata 2008-2009	14
Lata 2010-2013	16
Konkluzje	19
Źródła	21

Wstęp¹

Celem tekstu jest analiza dyskursu medialnego, jaki miał miejsce po wejściu Polski do Unii Europejskiej w 2004 roku. Jest ono traktowane jako symboliczny początek fali emigracji Polaków do innych krajów EU, szczególnie do tych, które od początku zdecydowały się na otwarcie rynków pracy dla obywateli nowych państw członkowskich, m.in. Wielka Brytania i Irlandia. Emigracja poakcesyjna stała się w kolejnych latach ważnym tematem debaty publicznej i medialnej, także z powodu swojej zaskakująco wysokiej skali i intensywności. W relatywnie niedługim okresie czasu Polskę opuściło ponad 1 milion obywateli, co oznaczało, że fala emigracji po 2004 roku okazała się jedną z największych w dotychczasowej historii. Biorąc pod uwagę dynamikę wyjazdów w pierwszych miesiącach po wstąpieniu Polski do UE, stała się ona jednym z czołowych krajów wysyłających w regionie i na świecie.

Analiza dyskursu medialnego na temat emigracji Polaków po 2004 roku w polskiej prasie była już przedmiotem badań, choć skupiły się one nie na prasie codziennej, ale na tygodnikach. Wśród nich kilka zasługuje na szczególne wyróżnienie. Jagoda Bloch i Dorota Lewandowska (2008) dokonały analizy treści sześciu polskich tygodników skupiając się na wczesnym okresie po akcesji Polski do UE (lata 2004-2006). Z kolei badania Olgi Richter (2012) dotyczyły pięciu tygodników w dłuższym okresie czasu (lata 2003-2009). Analizy Mariusza Dzięglewskiego (2012, 2013) objęły mniejszą liczbę tygodników (cztery), ale za najdłuższy okres spośród wymienionych wcześniej tekstów (lata 2004-2012).

Każdy z wymienionych wyżej autorów sformułował inne założenia metodologiczne analizy treści i skupił się na odmiennych wątkach narracyjnych w artykułach prasowych. Bloch i Lewandowska (2008) analizowały treść artykułów przyporządkowując je do jednej z dwóch perspektyw (państwa polskiego oraz samych emigrantów w kontekście poniesionych korzyści lub strat jako rezultat wyjazdu z kraju) oraz różnicując ton wypowiedzi poszczególnych tekstów (wyróżniając cztery style wyrażania opinii: optymistyczny, neutralny, pesymistyczny i historyczny). Richter (2012) wyodrębnia kilkanaście toposów, które dominowały w narracji autorów tekstów poświęconych emigracji poakcesyjnej (np. topos polskiej kariery, topos (utraconych) korzyści ekonomicznych dla Polski) w obrębie kilku wyróżnionych perspektyw (m.in.: ekonomicznej, społecznej, kulturowej, ekonomicznej, politycznej). Z kolei Dzięglewski (2013) skupił swoją uwagę na skutkach emigracji poakcesyjnej Polaków (społecznych, kulturowych i ekonomicznych), starając się odpowiedzieć na pytania: jakie z nich były opisywane najczęściej w prasie, w jakiej skali (makro, lokalnej czy jednostkowej) oraz jaka struktura narracyjno-retoryczna występowała w narracji dziennikarzy.

Przykład wyżej wymienionych prac wskazuje na to, że materiał analityczny w postaci artykułów prasowych ukazujących się w tygodnikach został już dobrze opracowany i opisany. Materiałem źródłowym niniejszej analizy będzie treść dwóch popularnych dzienników o

¹ Tekst powstał w oparciu o badania przeprowadzone w ramach projektu sfinansowanego ze środków Narodowego Centrum Nauki przyznanych na podstawie decyzji nr DEC-2011/03/D/HS5/01055.

wysokim poziomie czytelnictwa i sprzedaży: Gazety Wyborczej oraz Rzeczpospolitej. Analiza dotyczy dziesięciu lat: 2004-2013. Szczególna uwaga została poświęcona okresom kampanii wyborczych do parlamentu, za którą uznano okres dwóch miesięcy poprzedzający datę wyborów, jakie miały miejsce w analizowanym czasie trzykrotnie: we wrześniu 2005 roku, w październiku 2007 i 2011 roku.

Główne pytania, jakie zostały postawione w toku analizy materiału źródłowego są następujące:

Jaki obraz emigracji poakcesyjnej dominował w mediach? Jakie wątki najczęściej związane z tematem emigracji pojawiały się analizowanych mediach? Jakie najważniejsze wątki tematyczne (meta-tematy) można wyróżnić w dyskursie medialnym dotyczącym emigracji Polaków?

Czy ocena procesu emigracji i jej skutków pozostawała spójna czy zróżnicowana? negatywna, pozytywna czy neutralna? Czy i jak zmieniała się wraz z upływem czasu?

Jaka była dynamika (nasilenie) dyskursu w czasie? Czy można wyróżnić okresy, kiedy szczególnie intensywnie były publikowane artykuły na temat emigracji?

Czy widoczny jest związek z treścią dyskursu medialnego a kwestiami podnoszonymi w kampaniach wyborczych dotyczących emigracji w okresach przed wyborami do parlamentu?

Czy wnioski płynące z analizy treści dzienników różnią się zasadniczo od spostrzeżeń sformułowanych przez autorów badań dyskursu medialnego na przykładzie tygodników?

Metoda doboru materiału źródłowego oraz przyjęte podejście analityczne

Analizie poddane zostały materiały publikowane w głównych wydaniach gazet (bez dodatków regionalnych czy tematycznych), które w tytule, nagłówku lub treści miały zawierały przynajmniej jedno z następujących słów-kluczy: emigracja, migracja, emigranci, migranci, Polonia, Polacy za granicą (we wszystkich formach deklinacyjnych). Teksty wyszukano w internetowych archiwach dzienników. Tak powstała główna baza artykułów, następnie została ona poddana wstępnej analizie treści, w wyniku której usunięto teksty nie dotyczące bezpośrednio tematu emigracji Polaków po 2004 roku (np. Polonii amerykańskiej), które dotyczyły pobocznego kontekstu migracji poakcesyjnej (np. odwołujące się do programów telewizyjnych lub seriali, których bohaterami polscy emigranci), miały charakter informatora lub poradnika (np. jak szukać pracy i zakładać działalność gospodarczą za granicą, ubezpieczenia społeczne dostępne w innych krajach, rozliczanie podatków przez osoby pracujące czasowo za granicą), reportażu lub listu. Po wstępnej selekcji w bazie pozostawiono jedynie teksty, które miały charakter informacyjno-analityczny i one stanowiły ostateczny materiał źródłowy, jaki został następnie poddany ilościowej i jakościowej analizie treści. Tabela 1 przedstawia liczbę tekstów prasowanych na temat emigracji poakcesyjnej opublikowanych w kolejnych latach, które wybrano do analizy.

Tabela 1. Liczba publikacji prasowych dotyczących poakcesyjnej emigracji Polaków opublikowanych w Gazecie Wyborczej i Rzeczpospolitej.

Rok	Liczba tekstów	
	Gazeta Wyborcza	Rzeczpospolita
2004	30	26
2005	16	15
2006	89	40
2007	67	53
2008	45	38
2009	36	31
2010	24	23
2011	32	29
2012	27	23
2013	19	17

Źródło: opracowanie własne

Analizując powyżej przedstawione dane, od 2004 roku obserwuje się systematyczny wzrost liczby artykułów prasowych dotyczących emigracji Polaków. Można to wytłumaczyć rosnącą dynamiką zjawiska emigracji po wejściu Polski do UE oraz rosnącym zapotrzebowaniem opinii publicznej na informacje związane z tym procesem i losami polskich emigrantów. W analizowanym okresie szczyt zainteresowania tematem emigracji mierzony liczbą opublikowanych artykułów przypadł na lata 2007 i 2008.

Przyjęte podejście do analizy treści artykułów prasowych wypracowano w sposób pozwalający na uzyskanie odpowiedzi na postawione pytania badawcze, wzięto także pod uwagę przyjęte metody w omówionych wyżej wcześniejszych badaniach, tak by istniała możliwość porównania ogólnych wniosków płynących z analizy treści tygodników i gazet codziennych.

W analizie procesu migracji bierze się pod uwagę perspektywę trzech głównych podmiotów, które biorą w nim udział: państwa pochodzenia (wysyłającego), państwa przyjmującego (docelowego) oraz emigrantów. Analizując treść wybranych artykułów, starano się przyporządkować je do jednej z trzech grup: 1) w które dominowała perspektywa Polski jako kraju, z którego wyjeżdżają emigranci (także kiedy była to perspektywa regionalna czy lokalna), 2) które dotyczyły państw przyjmujących polskich emigrantów poakcesyjnych oraz

3) które skupiały się na losie i doświadczeniach emigrujących Polaków. W takich przypadkach, kiedy w teście pojawiały się więcej niż jedna perspektywa, wybierano tę, która wydawała się być przeważająca.

Dodatkowo, by odpowiedzieć na pytanie, jaka była ocena emigracji poakcesyjnej Polaków i jej skutków przedstawiana w prasie codziennej oraz jak zmieniała się wraz z upływem czasu, poszczególne artykuły przyporządkowano do jednej z trzech kategorii oceny: negatywna, pozytywna lub neutralna.

W celu lepszego uporządkowania analizy obrazu emigracji poakcesyjnej (jakie wątki tematyczne najczęściej występowały w różnych latach analizowanego okresu, który objął dziesięcioletni przedział czasowy (2004-2013), podzielono go na cztery okresy. Posiłkując się wyróżnieniem zaproponowanym przez M. Dzięglewskiego (20013:159), przyjęto podobny podział na cztery okresy czasowe:

2004-2005 – początek emigracji poakcesyjnej: pierwsza fala wyjazdów po akcesji Polski do UE i otwarcie rynków pracy przez trzy kraje (Wielką Brytanię, Szwecję i Irlandię). Okres niepewności, oczekiwań i spekulacji na temat skali i trwałości wyjazdów.

2006-2007 – kontynuacja wyjazdów z Polski, poszerzenie spektrum krajów docelowych: otwarcie rynków pracy przez kolejne kraje UE (Hiszpanię, Portugalię, Włochy, Grecję i Finlandię).

2008-2009 – początek ogólnoswiatowego kryzysu gospodarczego, działania rządu adresowane do polskich emigrantów, mające na celu ułatwienie im powrotu do kraju.

2010-2013 - stabilizacja wielkości populacji emigrantów poakcesyjnych oraz oznaki trwałego osiedlenia się ich w krajach docelowych.

Podsumowując, poniżej przedstawione wnioski z analizy treści tekstów publikowanych w dwóch dziennikach uzupełnione są także wskazaniem, jakie perspektywy dominowały w opisie emigracji poakcesyjnej (Polski jako państwa wysyłającego, państw docelowych emigracji oraz samych emigrantów) oraz jak była ona oceniana (negatywnie, pozytywnie czy neutralnie).

Lata 2004-2005

Przed 1 maja 2004 roku najczęściej pojawiały się artykuły informujące o decyzjach poszczególnych krajów UE dotyczących otwarcia rynków pracy (lub wprowadzeniu okresów przejściowych) dla pracowników z nowych państw członkowskich. Regularnie w okresie przed wstąpieniem Polski do UE pojawiały się uspokajające artykuły, które miały na celu rozwiązać obawy przed masową emigracją (R. Sołtyk *Nie zalew, ale drenaż*, Gazeta Wyborcza z 27.02.2004; J. Bielecki *Wyjedźcie jeden na stu*, Rzeczpospolita z 1.03.2004; A. Bartosiak *Nie będziemy przeszkadzać* Rzeczpospolita z 21.04.2004; R. Sołtyk *Wiele hałasu o jeden milion* Gazeta Wyborcza z 29.04.2004). Ich autorzy chętnie odwoływali się do szacunków Komisji Europejskiej, które przewidywały, że w ciągu pierwszych 10 lat członkostwa do pozostałych

krajów UE wyemigruje około pół miliona Polaków. W krótkim okresie po wejściu Polski do struktur UE ten spokojny ton był kontynuowany (M. Duszczyk *A jednak nie zalaliśmy!* Gazeta Wyborcza z 16.07.2004), podobnie komentarz od redakcji Rzeczpospolitej opublikowany w lipcu (B. Wildstein z 5.07.2004) odzwierciedlał powszechną opinię, że nie należy spodziewać się masowej emigracji Polaków: „Zniesienie granic i otwarcie rynku pracy w Europie wcale nie oznacza masowych migracji, mimo że różnice w poziomie życia w niektórych krajach były i pozostają spore. W poszukiwaniu lepszej pracy migrują zwykle ludzie przedsiębiorczy i lepiej wykształceni, a więc stosunkowo nieliczna grupa”.

Najważniejsze wątki tematyczne, jakie powtarzały się na tle innych w omawianym okresie, dotyczyły wyjazdów lekarzy (np. I. Hajnosz *Odpyły lekarzy*, Gazeta Wyborcza z 26.02.2004; G. Raszewska *W Polsce chorzy przegrywają*, Rzeczpospolita z 16.06.2004; S. Szparkowska, M. Stankiewicz *Masowo ruszają na Zachód*, Rzeczpospolita z 16.09.2004; M. Lampa *Do widzenia na zawsze*, Gazeta Wyborcza z 17.11.2004; M. Adamowska *Polacy przejmują praktyki lekarskie w Niemczech*, Gazeta Wyborcza z 12.12.2005) oraz specjalistów (np. *Specjaliści na wagę złota*, Rzeczpospolita z 12.05.2005 – o pojawiających się sygnałach od pracodawców o niedoborach wykwalifikowanych pracowników w Polsce, m.in. pielęgniarek, spawaczy czy rzeźników; *Trudno ich zastąpić*, Rzeczpospolita z 13.12.2005 – o emigracji zawodowych kierowców)². W 2005 roku dodatkowo pojawiać zaczęły się teksty podkreślające związek między emigracją a niekorzystnymi perspektywami demograficznymi dla Polski (np. A. Hołdys *Zabraknie rąk do pracy*, Gazeta Wyborcza z 5.11.2005) oraz wyludnienia na poziomie lokalnym (np. W. Łukowski *Pustoszeją polskie miasteczka*, Gazeta Wyborcza z 2.02.2005; A. Krajewska *Opolskie żyje na huśtawce*, Gazeta Wyborcza z 9.07.2005). Choć w 2005 roku odbywają się wybory parlamentarne, to w tekstach ich dotyczących nie pojawia się wątek emigracji, organizacji wyborów za granicą czy udziału w nich polskich emigrantów.

W tym okresie w analizowanych tekstach dominowała perspektywa Polski (wyjazdy oraz ich skutki dla polskiej gospodarki oraz społeczeństwa), a także państw docelowych. Proces emigracji autorzy oceniali w większości jako proces pozytywny lub neutralny, szczególnie w tekstach dotyczących państw docelowych i samych emigrantów (*Anglicy chcą Polaków*, Rzeczpospolita z 15.11.2005; *Polak nieuciążliwy*, Rzeczpospolita z 6.01.2005; A. Borowiec *Ale dziwni Ci Polacy*, Gazeta Wyborcza z 22.06.2005). Autorzy zwracali uwagę na to, że polscy pracownicy podejmujący zatrudnienie za granicą nie stanowią obciążenia dla systemu socjalnego państw przyjmujących (np. *Radzą sobie za granicą*, Rzeczpospolita z 7.05.2005 o bezrobotnych z Mazowsza, którzy znaleźli pracę za granicą). Ton negatywny jest silnie widoczny w tekstach o skutkach emigracji dla Polski i polskiego społeczeństwa, szczególnie tam silnie obecny jest przekaz: emigracja to przede wszystkim wyjazdy specjalistów.

² W przypadku artykułów, których autorzy byli podpisani jedynie skrótami, pozostawiono zapis tylko ich tytułów.

Lata 2006-2007

W Gazecie Wyborczej temat emigracji poakcesyjnej był obecny bardzo regularnie w wydaniach w 2006 roku. Przede wszystkim dzięki dwóm cyklom artykułów „Przystanek Europa” oraz „Przystanek Polska”, które regularnie pojawiały się na łamach tego dziennika. Pierwszy dotyczył losów polskich emigrantów fali poakcesyjnej w krajach zamieszkania (przygotowywany on był we współpracy z TVN24 oraz radiem TOK FM), publikowano w nim teksty specjalistów, ekspertów, polityków, publicystów oraz teksty przesyłane przez samych emigrantów. W ramach tego cyklu gazeta wysłała także dziennikarzy do różnych krajów by sprawdzili czy łatwo znaleźć pracę za granicą (*Przystanek Europa: nasz desant reporterski*, Gazeta Wyborcza z 27.05.2006). Z kolei drugi cykl „Przystanek Polska” opisywał losy Polaków, którzy nie wyjechali i zostali w Polsce. Szczególnie artykuły publikowane w tym cyklu w dużej części były utrzymane w tonie pesymistycznym, który dobrze ilustrują ich tytuły, np. Ł. Lipiński *Czy wyjedzie kolejny milion?*, Gazeta Wyborcza z 4.09.2006; *Bezrobocie pcha do emigracji*, Gazeta Wyborcza z 5.09.2006; A. Augustyn *Dwa pociągi, dwa światy*, Gazeta Wyborcza z 12.09.2006; *Kolorowe, pogubione pokolenie szuka drogi*, Gazeta Wyborcza z 11.09.2006. Gazeta Wyborcza zorganizowała w tym okresie także kilka debat dotyczących emigracji, jej przyczyn i skutków.

Wątek, który regularnie był podejmowany w wielu tekstach (często publikowanych w cyklu „Przystanek Polska”) dotyczył emigracji ludzi młodych: powodów ich emigracji i pozostania za granicą (np. R. Kalukin *Setki tysięcy młodych już zagłosowało – nogami*, Gazeta Wyborcza z 4.09.2006; J. Żulczyk *Polska nie jest dla młodych*, Gazeta Wyborcza z 6.09.2006; M. Kochanowicz, B. Wróblewski *Dlaczego młodzi wyjeżdżają? I co zrobić żeby wrócili?*, Gazeta Wyborcza z 12.09.2006; *Czy 20-latkowie są skazani na emigrację?*, Gazeta Wyborcza z 23.10.2006). Tego tematu też dotyczyły debaty, m.in. „Emigracja II generacji” (*Źle, jeśli młodzi wyjadą na dobre*, Gazeta Wyborcza z 24.06.2006; *Jaki Polska ma dziś cel?*, Gazeta Wyborcza z 16.09.2006). W cyklu tym publikowane były teksty bardzo zróżnicowanych autorów: ekspertów i przedsiębiorców (np. W. Łukowski *Ojczyzna bez obywateli, obywatele bez ojczyzny*, Gazeta Wyborcza z 16.06.2006; K. Pawłowski *To nie emigracja*, Gazeta Wyborcza z 17.06.2006; M. Józefiak *Nie stać nas na drenaż talentów*, Gazeta Wyborcza z 23.06.2006; W. Orłowski *Kredyt nie rozwiąże problemu emigracji*, Gazeta Wyborcza z 13.09.2006), jak i wywiady z nimi (np. *Kto wypędza Polaków*, Gazeta Wyborcza z 16.09.2006 – wywiad z prof. L. Balcerowiczem, który przekonywał, że „ci co psują państwo i gospodarkę oraz nie realizują reform de facto wypędzają ludzi z Polski”) oraz polityków (np. D. Hübner *Czy młodzi kiedyś wrócą do Polski*, Gazeta Wyborcza z 21.06.2006). W tekstach tych z jednej strony podkreślano, że procesy migracyjne są naturalne i nieuchronne w sytuacji dużych różnic rozwojowych między Polską a głównymi państwami docelowymi, z drugiej strony zwracano uwagę na poważne konsekwencje ekonomiczne i demograficzne wyjazdów ludzi młodych, tak dla gospodarki Polski jak i dla samych emigrantów w postaci np. podejmowania zatrudnienia poniżej kwalifikacji (K. Pawłowska *Kelner z wyższym*

wykształceniem, Gazeta Wyborcza z 12.06.2006, *Skazani na emigrację*, Gazeta Wyborcza z 10.05.2006 – wywiad z prof. M. Okólskim, P. Maciejewicz *Pracują za granicą-czy Polska ma coś z tego*, Gazeta Wyborcza z 28.06.2006). Jedną z nielicznych zalet emigracji dla Polaków wskazywano rosnący napływ środków finansowych przesyłanych przez rodaków pracujących za granicą do kraju (np. L. Baj *Polacy wyjeżdżają, wracają ich pieniądze*, Gazeta Wyborcza z 27.06.2006).

Cykl „Przystanek Europa” otworzył tekst (opublikowany na pierwszej stronie) *Polska mniejsza o dwa mln?* (Gazeta Wyborcza z 12.06.2006). Wywołał on żywą reakcję i oskarżenia o jednostronny sensacyjny ton opisujący emigrację jako ucieczkę „z piekła do raju” (np. W. Kuczyński *Nie podgrzewajcie wyjazdowej gorączki*, Gazeta Wyborcza z 20.06.2006; M. Duszczyk *Dość migracyjnej paniki*, Gazeta Wyborcza z 22.08.2006). Taki ton jest według autorów zbyt często obecny w artykułach prasowych oraz w często publikowanych w prasie emocjonalnych wypowiedziach emigrantów (np. *Uciekają z Titanica*, Gazeta Wyborcza z 14.06.2006; *Przeegraliśmy swoją Polskę*, Gazeta Wyborcza z 21.06.2006).

Powtarzający się motyw w artykułach w 2006 roku, szczególnie widoczny w dzienniku Rzeczpospolita, dotyczył podwójnego opodatkowania Polaków pracujących w Wielkiej Brytanii i różnorodnym akcją organizowaną w celu zmiany tego niekorzystnego dla polskich emigrantów prawa oraz wprowadzenia abolicji dla tych, którzy nie rozliczyli się z dochodów uzyskanych w 2005 roku. Redakcja Rzeczpospolitej sama zainicjowała akcję „NIE dla podwójnych podatków”. W działania na rzecz zmiany prawa oraz inne działania pomocowe skierowane do emigrantów zaangażował się rzecznik Praw Obywatelskich Janusz Kochanowski, co także było szeroko komentowane w mediach (np. *Dbajmy o naszych emigrantów*, Gazeta Wyborcza z 4.08.2006).

W prasie pojawiły się także przewidywania kolejnej fali wyjazdów wraz otwarciem rynków pracy przez następne kraje Unii, m.in. Włochy od września 2006 (np. J. Bielecki *Już rusza druga fala polskiej emigracji*, Rzeczpospolita z 24.04.2006; *Za dwa lata bez ograniczeń*, Rzeczpospolita z 27.07.2006, *Na Wyspach pracy nie zabraknie*, Rzeczpospolita z 11.07.2005, *Przybywa pracy dla Polaków*, Rzeczpospolita z 9.03.2005). Kilka tekstów dotyczyło Norwegii, gdzie lawinowo zaczęła wzrastać liczba pracujących Polaków, mimo istniejących restrykcji w podejmowaniu zatrudnienia w tym kraju (np. R. Rewiński *Pomożemy budować Norwegię*, Gazeta Wyborcza z 12.03.2007; D. Brzostek *1000 złotych dziówki*, Gazeta Wyborcza z 19.11.2007).

W tym okresie ma miejsce także kontynuacja tematu wyjazdów lekarzy, w tym anestezjologów (np. S. Szparkowska *Zdolni i sfrustrowani*, z 8.03.2006; G. Hawalej *Wolą dorabiać i emigrować*, Rzeczpospolita z 9.06.2006; A. Czerwiński *Polska traci lekarzy*, Gazeta Wyborcza z 14.07.2006; A. Czerwiński *Anestezjolodzy wyjechali, kto nas znieczuli*, Gazeta Wyborcza z 31.07.2006; W. Moskal *Polska lekarzem bogatej Europy*, Gazeta Wyborcza z 7.10.2006; *Młodzi lekarze muszą emigrować* Rzeczpospolita z 7.03.2007; I. Hajnosz *Lekarze wyjechali i już*, Gazeta Wyborcza z 26.03.2007; I. Hajnosz *Polscy lekarze bez granic*, Gazeta Wyborcza z 7.05.2007; *Nie żałują, że wyjechali*, Rzeczpospolita z 23.05.2007; *Lekarze bez perspektyw chcą uciekać za granicę*, Rzeczpospolita z 26.06.2007).

Powtarza się też, podejmowany już w poprzednich latach, wątek polskich kierowców „których tysiące wyjechało zarabiać za granicę” (np. *Wyższe pensje to jedyna szansa*, Gazeta Wyborcza z 14.11.2006).

Część autorów tekstów poświęconych emigracji skupiło się na efektach emigracji dla polskiego rynku pracy i gospodarki, konkludując, że w Polska może zacząć odczuwać niedobór wykwalifikowanych specjalistów (np. *W Polsce może zabraknąć pracowników*, Rzeczpospolita z 2.10.2006; *Uwaga: uciekają talenty*, Rzeczpospolita z 9.03.2007; L. Baj *Pracownicy wyjechali na Zachód* Gazeta Wyborcza z 1.03.2007; J. Ćwiek *Emigracja wysysa rynek*, Gazeta Wyborcza z 5-03.2007; *Emigracja zła dla gospodarki*, Rzeczpospolita z 14.03.2007). Szczególnie na łamach Rzeczpospolitej temat wpływu masowych wyjazdów na funkcjonowanie polskiej gospodarki i rynku pracy był często podejmowany, z jednej strony podkreślano negatywny wpływ wyjazdów fachowców (np. *Przedsiębiorcy tracą na emigracji Polaków*, Rzeczpospolita z 1.03.2007), z drugiej – pozytywny wpływ środków finansowych przesyłanych do kraju przez od emigrantów (np. *Polska rośnie dzięki migracjom*, Rzeczpospolita z 16.01.2007).

Generalnie można w tym okresie zaobserwować proces, który można określić jako „w kierunku stabilizacji” debaty wokół emigracji. Szczególnie w Gazecie Wyborczej w 2006 roku ukazywały się teksty, w których obecne były silne emocje, oparte były na osobistych historiach emigrantów (w cyklu „Przystanek Europa”) np. dotyczące świąt spędzanych na emigracji (*Przybieżeli do Edynburga*, Gazeta Wyborcza z 27.12.2006; S. Wilczak *Polska Wigilia choć na Wyspach*, Gazeta Wyborcza z 22.12.2006). W tym okresie teksty, które skupiały się przede wszystkim na wskazaniu korzyści z emigracji były bardzo rzadkie (M. Chałubiński, P. Chałubiński *Pożytki z emigracji*, Gazeta Wyborcza z 31.07.2006; J. Ćwiek *Co emigracja da Polsce*, Gazeta Wyborcza z 27.12.2006).

W tym okresie coraz częściej pojawia wątek powrotów z emigracji. W 2006 roku w Gazecie Wyborczej publikowane są artykuły opisujące akcje podejmowane przez władze samorządowe oraz organizacje pozarządowe podejmujące działania mające na celu zachęcenie Polaków do powrotu z emigracji (np. B. Kuraś *Co zachęciłoby cię do powrotu do Polski?*, Gazeta Wyborcza z 16.08.2006 – przykład Krakowa; R. Dutkiewicz *Wracajcie, potrzebujemy was w kraju*, Gazeta Wyborcza z 14.06.2006 – apel Prezydenta Wrocławia o powroty emigrantów do Polski; *Jak zatrzymać młodych w kraju*, Rzeczpospolita z 15.02.2007 – o działaniach podejmowanych w województwie opolskim) oraz działania agencji pracy skierowane do specjalistów polskich pracujących za granicą, by ściągnąć ich do firm w kraju (np. K. Pawłowska *Specjaliści, wracajcie do kraju!*, Gazeta Wyborcza z 13.03.2006). Część tekstów była poświęcona działaniom rządu i pomysłom na zachęcenie Polaków do powrotu (np. L. Kostrzewski, P. Miączyński *Jak zachęcić do powrotów*, Gazeta Wyborcza z 2.10.2007 – o rządowym programie „Powrót”; *Czym rząd mógłby skusić emigrantów do powrotu*, Gazeta Wyborcza z 3.10.2007; debata Gazety Wyborczej *Jak skusić do powrotu*, Gazeta Wyborcza z 22.10.2007). W Rzeczpospolitej temat powrotów zaczyna się pojawiać regularnie w 2007 roku (np. *Kochajcie ojczyznę, nie emigrujcie* Rzeczpospolita z 4.01.2007 – o akcji billboardowej Ministerstwa Kultury promującej patriotyzm; *Wyjeżdżają na stałe?* Rzeczpospolita z 20.09.2007 - o powodach braku powrotów i założeniach rządowego programu „Powrót”).

Temat wyborów parlamentarnych, jakie miały miejsce w październiku 2007 roku był obecny w prasie, m.in. opisywano ich organizację za granicą oraz udział w nich polskich emigrantów. Przed wyborami pojawiły się apele o zmianę ordynacji wyborczej (wprowadzenia głosowania korespondencyjnego i elektronicznego oraz uproszczenia procedury rejestracji dla głosujących za granicą): „istniejąca ordynacja wyborcza (...) skrojona jest na miarę autonomicznego zaściankowego, zamkniętego i zacofanego kraju anno domini 1988, a nie członka Unii Europejskiej w 2007 roku. Dlaczego przez ostatnie trzy, cztery lata (...), nie zmieniono ordynacji wyborczej umożliwiającej obywatelom Polski (teraz także Unii Europejskiej) przy swobodzie wyboru miejsca pracy i miejsca realizacji swoich marzeń, głosowania pocztą lub drogą elektroniczną z odejściem od rustykalnej formuły osobistego przybycia do (nielicznych) polskich placówek dyplomatycznych po zdobyciu iluś tam zaświadczeń z miejsca ostatniego zameldowania w Polsce” (H. Janiszewski *Emigracja: pożądane pieniądze i niechciane głosy*, Rzeczpospolita z 18.10.2007). Przed wyborami informowano o zapowiedziach rządu PiS w wprowadzenia głosowania korespondencyjnego, a nawet pomysłu stworzenia specjalnego okręgu wyborczego dla Polonii i możliwości wyboru dwóch posłów i senatora (J. Lichočka *Dowód wdzięczności dla Polonii*, Rzeczpospolita z 24.04.2007; *Okręg dla emigracji* Rzeczpospolita z 24.04.2007; *Rząd: niech Polonia ma posłów*, Rzeczpospolita z 24.04.2007). Śledzono kampanię wyborczą prowadzoną za granicą (np. *Pierwsza debata londyńska*, Gazeta Wyborcza z 8.10.2007; W. Pelowski *Bitwa o Anglię*, Gazeta Wyborcza z 10.09.2007), analizowano wyniki sondaży przedwyborczych (np. *Będzie świetna frekwencja. W Anglii*, Gazeta Wyborcza z 8.10.2007) oraz wyniki wyborów za granicą (np. P. Szczerkowski *Skąd sukces Platformy na Wyspach*, Gazeta Wyborcza z 23.10.2007). Po wyborach wskazywano na duże zainteresowanie wyborami wśród Polaków głosujących za granicą oraz o kolejkach przed komisjami wyborczymi (np. *Polonia stała w długich kolejkach do urn*, Rzeczpospolita z 22.10.2007).

W Gazecie Wyborczej w 2007 roku miało miejsce kilka akcji tematycznie związanych z emigracją poakcesyjną. Cykl zatytułowany „Witamy w Polsce” dotyczył powracających emigrantów, często publikowano w nim listy emigrantów (cykl kontynuowany także w 2008 i 2009 roku). Pod koniec 2007 roku rozpoczął się cykl felietonów pod tytułem „London calling, czyli widok z 17.województwa” (kontynuowany także w 2008), odnoszący się bezpośrednio tematów związanych bezpośrednio z emigracją poakcesyjną, publikowany w dodatku „Praca”, autorem felietonów był M. P. Garapich (antropolog pracujący na brytyjskim uniwersytecie). Warto także wspomnieć o akcji Gazety Wyborczej „Mój kawałek Europy”, w ramach której reporterzy wysłani do różnych krajów europejskich opisywali jak działa UE, dlaczego dobrze się w niej żyje, jakie rozwiązania warto przenieść do Polski (m.in. W. Bartkowiak, *Mój kawałek Europy* Gazeta Wyborcza z 30.10.2007). W tekstach publikowanych w wyniku tej akcji także pojawiały się często wątki związane z losami polskich emigrantów.

W okresie 2006-2007 coraz więcej tekstów pisanych jest z perspektywy emigrantów, opisywane są w nich losy poszczególnych jednostek i ich rodzin, szczególnie ta perspektywa (przedstawianie procesu społecznego i jego skutków przez historie jednostek) jest obecne na łamach Gazety Wyborczej. Ocena emigracji jako doświadczenia samych emigrantów pozostaje pozytywna, podkreślane są jednocześnie negatywne skutki dla polskiej gospodarki i

rynku pracy (wyjazdy specjalistów, w szczególności lekarzy, problemy pracodawców ze znalezieniem fachowców).

Lata 2008-2009

Główne wątki, które często były obecne w tekstach publikowanych w obu dziennikach w kolejnych latach, dotyczyły przede wszystkim dwóch tematów: powrotów oraz tzw. eurosierot, czyli nieletnich pozostawionych w kraju przez rodziców przebywających na emigracji.

Temat powrotów był obecny w prasie już wcześniej, ale w 2008 roku został wzbogacony o wątek kryzysu gospodarczego, który okazał się z czasem bardzo poważny i dotknął większość krajów docelowych polskiej emigracji poakcesyjnej, w szczególności państwa Europy Południowej oraz Wielką Brytanię i Irlandię. Prasa zaczęła informować o powrotach polskich emigrantów do kraju w pierwszych miesiącach 2008 (np. K. Pawłowska-Salińska *Wielki powrót z Wysp*, Gazeta Wyborcza z 14.04.2008; M. Kuźmich *Wielki powrót z Wielkiej Brytanii*, Gazeta Wyborcza z 6.05.2008; W. Lorenz *Pożegnanie z Wyspami*, Rzeczpospolita z 2.05.2008; I. Morawski *Wyspy to już nie taki raj*, Rzeczpospolita z 9.05.2008; J. Blewaska *Polak wraca, Anglik za nim*, Gazeta Wyborcza z 10.05.2008; D. Pszczołkowska *Polacy zaczynają wyjeżdżać z Irlandii*, Gazeta Wyborcza z 21.06.2008; W. Lorenz *Brytyjczycy już tęsknią za Polakami*, Rzeczpospolita z 27.10.2008; M. Bujara *Polski hydraulik wraca do pośredniaka*, Gazeta Wyborcza z 3.11.2008; J. Kowalski *Coraz więcej powrotów*, Gazeta Wyborcza z 2.12.2008; A. Cieślak-Wróblewska *Polska emigracja wraca, ale powoli*, Rzeczpospolita z 23.05.2009. Informowano o działaniach rządu skierowanych do powracających, w tym o programie „Masz PŁan na powrót” (np. W. Lorenz *rząd ułatwi powrót emigrantom*, Rzeczpospolita z 24.11.2008; M. Kuźmich *Rząd chce ułatwić powrót do Polski*, Gazeta Wyborcza z 25.11.2008). Publikowane były także porady dotyczące formalności, o jakich należy pamiętać przed wyjazdem z kraju dotychczasowego zamieszkania oraz po powrocie do kraju (np. M. Kosiarski *Trzeba pamiętać o wielu dokumentach* Rzeczpospolita z 28.11.2008). Dane ekonomiczne dotyczące Polski wskazywały, że – w przeciwieństwie do krajów docelowych polskiej emigracji - gospodarka utrzymuje fazę wzrostu, co także było podkreślane w artykułach (np. J. Kowalski *Mamy kryzys, ale nie jest źle. Możecie wracać*, Gazeta Wyborcza z 2.12.2008). Wiele artykułów wskazywało na dylemat emigrantów, gdzie przetrwać kryzys gospodarczy: w kraju czy na emigracji (np. W. Lorenz *Rodziny z dziećmi zostają na Wyspach*, Rzeczpospolita z 30.01.2009; *Jak trwoga to do Polski? Nie* Gazeta Wyborcza z 31.01.2009; J. Nowak, E. Zajac *Wracać do kraju czy emigrować*, Gazeta Wyborcza z 30.03.2009; S. Szpakowska *Czy kryzys skłoni emigrantów do powrotu*, Rzeczpospolita z 12.05.2009).

W 2009 roku miała miejsce akcja promocyjna polskich miast prowadzona przez ich władze wśród emigrantów w Wielkiej Brytanii, mająca na celu zachęcanie ich do powrotu. Była ona regularnie komentowana w prasie w całym okresie jej trwania (m.in. K. Kopacz *Wracać, ale*

dokąd, Rzeczpospolita z 9.01.2009; D. Błaszczak, *Do Londynu po specjalistów*, Rzeczpospolita z 4.03.2009; D. Brzostek *Bydgoszcz jedzie po emigrantów*, Gazeta Wyborcza z 20.04.2009; D. Brzostek *Miasta dostały zadyszki*, Gazeta Wyborcza z 6.07.2009). W późniejszym okresie informowano także o tym, że niektóre samorzady, które w poprzednich latach aktywnie zachęcały do powrotu, w czasie kryzysu gospodarczego w obawie przed rejestracją powracających w urzędach pracy – wyciszają swoje działania (np. J. Kałucki *Powrót na własne ryzyko*, Rzeczpospolita z 9.03.2009). W tym okresie obecne były także w prasie teksty o losach emigrantów, którzy zdecydowali się na powrót (np. T. Wysocki *Po powrocie jesteśmy odważniejsi*, Gazeta Wyborcza z 10.08.2009), którzy często mają problemy z reintegracją i znalezieniem pracy po powrocie (np. W. Staszewski *Bocian z przetrąconymi skrzydłami*, Gazeta Wyborcza z 4.03.2009).

Drugim popularnym wątkiem w prasie był problem tzw. eurosieroctwa (m.in. R. Czeladko, K. Kopacz *Mamo. Ty tylko tak mówisz, że do mnie wrócisz*, Rzeczpospolita z 22.01.2008; R. Czeladko, J. Stróżyk *Rośnie nam pokolenie eurosierot*, Rzeczpospolita z 23.01.2008; M. Kozerańska *110 tys. polskich eurosierot czeka na pomoc*, Gazeta Wyborcza z 12.05.2008; M. Kozerańska *Co dziesiąty ojciec wyjechał*, Gazeta Wyborcza z 10.06.2008; P. Głazkowska *Stołeczne eurosieroty*, Rzeczpospolita z 23.08.2008; M. Markowski *MEN: Eurosieroctwo? Taki sam problem mają dzieci marynarzy*, Gazeta Wyborcza z 6.11.2008). Był to temat bardzo medialny i przez dłuższy czas regularnie pojawiał się nie tylko w prasie codziennej, ale także w innych mediach.

W tym okresie rynki pracy w kolejnych krajach były otwierane dla polskich pracowników, o czym także informowała prasa, m.in. o Francji, która zdecydował się na ten krok od 1 lipca 2008 (np. D. Pszczółkowska *Francja otwiera rynek pracy dla Polaków*, Gazeta Wyborcza z 29.05.2008; K. Pawłowska-Salińska *Francja dla Polaków*, Gazeta Wyborcza z 2.06.2008; T. Zalewski *Zatrudnienie nad Sekwaną już bez ograniczeń*, Rzeczpospolita z 5.07.2008; M. Rapacki *Wszystko o emigracji Polaków do Francji*, Gazeta Wyborcza z 15.07.2008).

Co ciekawe, w 2008 roku także pojawił się wątek organizacji i udziału w wyborach obywateli głosujących za granicą. W Gazecie Wyborczej w artykule *Wyjechałeś nie głosujesz* (J. Bełdowski, A. Bodnar i D. Sześciło, Gazeta Wyborcza z 23.01.2008) autorzy (eksperti reprezentujący organizacje pozarządowe) krytykowali niewłaściwą organizację wyborów (czego dowodem miały być długie kolejki przed komisjami obwodowymi) oraz postulowali zmianę ordynacji (głosowanie korespondencyjne, przez pełnomocnika oraz internetowe, uproszczenie procedury rejestracji oraz zwiększenie liczby obwodów głosowania tworzonych za granicą). Poparli także pomysł utworzenia odrębnego okręgu dla głosujących za granicą: „Byłoby to odstępstwo od zasady proporcjonalności wyborów, bo liczba osób uprawnionych do głosowania za granicą nie uprawnia jeszcze do utworzenia okręgu wyborczego. Ale uprzywilejowanie wyborców spoza kraju można uzasadnić konstytucyjnym obowiązkiem państwa do podtrzymywania więzów z rodakami za granicą i koniecznością zapewnienia im wpływu na realizację niektórych praw obywatelskich (np. prawa do opieki konsularnej). Utworzenie okręgu wyborczego "Zagranica" mogłoby zintensyfikować kampanię wyborczą za granicą, a zatem zwiększyłyby frekwencję. Dałoby również Polakom za granicą rzeczywistą reprezentację w Sejmie”.

W Rzeczypospolitej temat organizacji wyborów oraz specjalnego okręgu wyborczego dla obywateli polskich mieszkających za granicą był przedmiotem poważnej wymiany argumentów. Zainicjował ją tekst P. Winczorka (*Wybory za granicą, czyli warszawiacy z konieczności*, Rzeczpospolita z 23.01.2008), który twierdził, że pomysł organizacji okręgu zagranicznego w wyborach parlamentarnych jest sztuczny i nieracjonalny z kilku powodów: „Tworzenie okręgu wyborczego jedynie dla nich [obywateli polskich przebywających za granicą] prowadzić by musiało do odstąpienia od zasady równości albo narzuciłoby konieczność powołania okręgu, w którym, ze względu na niewielką liczbę mandatów (np. jeden, dwa), przeprowadzenie wyborów proporcjonalnych do Sejmu stałoby się niemożliwe”. Co więcej, utworzenie okręgu za granicą „wymagałoby albo zwiększenia liczby parlamentarzystów, albo odebrania części mandatów okręgom krajowym (którym?, w jakiej ilości?). Obawiam się, że ani jedno, ani drugie rozwiązanie nie uzyskałoby aprobaty społecznej. Już obecnie liczbę posłów i senatorów uważa się niekiedy za nadmierną i proponuje jej zmniejszenie. Odebranie mandatów okręgom krajowym poza zastrzeżeniami natury politycznej zmusiłoby zapewne do odstąpienia od zasady równości wyborczej”. Autor podkreśla także, że istnienie jednego lub kilku okręgów wyborczych za granicą nie zaspokoilo by potrzeb tak zróżnicowanej grupy jaką jest polonia i Polacy za granicą. Głosy polemiczne i komentarze do tekstu zgłosili J. Bełdowski, A. Bodnar i D. Sześciło (*Ważne względy uzasadniają powołanie do życia okręgu wyborczego dla emigrantów*, Rzeczpospolita z 7.02.2008) oraz M. Żuk (*Reakcje: Wybory za granicą, czyli warszawiacy z konieczności*, Rzeczpospolita z 7.02.2008).

W tym okresie autorzy tekstów przyjmowali przede wszystkim perspektywę Polski jako kraju wysyłającego oraz emigrantów. W szczególności autorzy skupili się na wątku skutków emigracji w skali makro (państwa), meso (regionów i społeczeństwa), a przede wszystkim mikro (dla emigrantów i rodzin pozostawionych w kraju - obecny w prasie i mediach temat „eurosieroctwa”).

Lata 2010-2013

W kolejnym analizowanym okresie liczba artykułów dotyczących tematu emigracji poakcesyjnej okazała się dużo mniejsza niż w latach poprzednich.

W latach 2010 i 2011 kontynuowany jest wątek powrotów, autorzy w opublikowanych tekstach wskazywali na niewielką skalę powrotów, pomimo trwającego kryzysu gospodarczego w wielu krajach Unii (np. A. Pezda *Na emigracji nam lepiej. Zostajemy*, Gazeta Wyborcza z 25.01.2010; A. Zadroga *Po co mi taka Polska*, Gazeta Wyborcza z 6.04.2010; K. Kopacz *Odwołane święta emigrantów*, Rzeczpospolita z 13.12.2010; *Emigranci rządziej myślą o powrocie*, Rzeczpospolita z 17.05.2011; A. Fandrejewska, B. Marczuk *Młodzi wyjechali, milion Polaków mniej*, Rzeczpospolita z 23.12.2011). Teksty opisujące powroty z perspektywy emigrantów to zazwyczaj historie negatywne, opisujące trudności ze znalezieniem pracy w Polsce, kończące się często ponownym wyjazdem za

granicą (np. W. Staszewski *Happy Easter Amelia*, Gazeta Wyborcza z 6.04.2010), o trudnych powrotach wypowiadają się także eksperci (np. wywiad A. Klich z prof. H. Grzymałą Moszczyńską *Emigrant zderza się z Polską. Człowo*, Gazeta Wyborcza z 4.12.2010).

Pod koniec 2010 roku i w 2011 obecny jest wyraźnie temat Niemiec i Austrii, których rynki pracy zostaną otwarte dla pracowników z Polski w maju 2011 roku i obaw pracodawców i ekspertów przed masowymi wyjazdami, w szczególności do Niemiec (np. P. Maciejewicz *Polacy na saksy*, Gazeta Wyborcza z 27.09.2010; P. Maciejewicz *Emigracyjny dołek, a potem fala*, Gazeta Wyborcza z 28.09.2010; P. Maciejewicz *Niemcy wyczyszczą rynek pracy?*, Gazeta Wyborcza z 2.10.2010; A. Błaszczak *Polscy fachowcy pojedą pracować do Niemiec*, Rzeczpospolita z 1.12.2010; A. Kuglarz *Młodzi wyjadą do Niemiec i już nie wrócą*, Gazeta Wyborcza z 31.01.2011; A. Błaszczak *Milion osób ruszy za Odrę?*, Rzeczpospolita z 4.05.2011; A. Kuglarz, P. Maciejewicz *Ilu Polaków wyjedzie pracować do Niemiec?*, Gazeta Wyborcza z 18.04.2011; K. Pawłowska-Salińska, M. Kokot *Pracownik, nie wyjeżdżaj do Niemiec*, Gazeta Wyborcza z 16.06.2011). Głosy ekspertów były podzielone, niektórzy przewidywali kolejną falę masowych wyjazdów, nawet „gorszą w skutkach dla polskiej gospodarki niż fala emigracji do Wielkiej Brytanii i Irlandii w 2004 r.” (wywiad P. Maciejewicz z prof. K. Iglicką *Młodzi i wykształceni wyjadą do Niemiec*, Gazeta Wyborcza z 27.09.2010), a inni uspokajali, że „wielkiej emigracji na zachód nie będzie” (K. Pawłowska-Salińska, M. Kokot, B.T Wieliński *Na Berlin? Nie, dziękuję*, Gazeta Wyborcza z 30.04.2011). W 2011, kiedy okazało się, że skala wyjazdów jest dużo mniejsza, niż oczekiwano, tytuły dotyczące emigracji Polaków do Niemiec uspokajały: *Niemiecki rynek przereklamowany?* (np. M. Piątkowska Gazeta Wyborcza z 30.05.2011), *Polacy nie zalali rynku pracy za Odrą* (A. Błaszczak, Rzeczpospolita z 31.05.2011), *Niewielu woli pracę za Odrą* (J. Kałucki, Rzeczpospolita z 29.07.2011); *Niemcy nie zostały drugą Irlandią* (Ł. Korycki, Rzeczpospolita z 2.11.2011), *Polscy pracownicy nie szturmują Niemiec* (A. Błaszczak, Rzeczpospolita z 2.11.2011). Informowano, że poważną barierą w znalezieniu pracy w Niemczech stanowi brak znajomości języka i popularności kursów językowych wśród poszukujących pracy za zachodnią granicą (np. J. Kałucki *Wielkie marzenia o pracy w Niemczech*, Rzeczpospolita z 27.04.2011, J. Kałucki, P. Kobalczyk, Ł. Zalesiński *Zamiast 1500 zł. Chcą zarabiać 1500 euro*, Rzeczpospolita 7.04.2011; M. Kokot *Bez języka ani rusz*, Gazeta Wyborcza z 9.05.2011).

W tym okresie w prasie obecne są artykuły o Holandii jako nowym kraju docelowym emigracji Polaków (np. A. Błaszczak *Holandia boi się Polaków*, Rzeczpospolita z 11.07.2011) sytuacji Polaków w Holandii i systemie agencji pracy wykorzystującym polskich emigrantów (np. P. Maciejewicz *Jak Holandia pilnuje Polaków*, Gazeta Wyborcza z 29.12.2010).

W 2010 roku miały miejsce wybory prezydenckie, udział w nich Polaków mieszkających za granicą był przedmiotem zainteresowania prasy. Komentowano kampanię wyborczą kandydatów toczoną poza granicami kraju (np. D. Kołakowska *Polecą do Londynu po głosy*, Rzeczpospolita z 26.05.2010; D. Kołakowska *Marszałek ma polonijny komitet poparcia*, Rzeczpospolita z 2.06.2010; I. Kadłuczka *Komorowskiego bitwa o Wielką Brytanię*, Gazeta Wyborcza z 4.06.2010), przygotowania do wyborów (np. *Polacy w Chicago garną się do urn*, Rzeczpospolita z 15.06.2010), omawiano sondaże przeprowadzane wśród polskich

emigrantów (np. J. Pawlicki *Marszałek bierze Wyspy*, Gazeta Wyborcza z 12.06.2010) oraz komentowano wyniki wyborów w obwodach utworzonych za granicą (np. J. Przybylski *Ameryka wybrała Jarosława Kaczyńskiego*, Rzeczpospolita z 20.06.2010; K. Kopacz, J. Przybylski *Kaczyński wygrał w Ameryce*, Rzeczpospolita z 21.06.2010; K. Kopacz, J. Przybylski *Polacy poza krajem chętnie głosowali*, Rzeczpospolita z 5.07.2010).

W 2011 odbyły się wybory parlamentarne, które także były szeroko komentowane w prasie. Opisywano kampanię wyborczą i wizyty polityków wśród polskich emigrantów (np. D. Kołakowska W. Wybranowski *PO i PiS powalczą za granicą*, Rzeczpospolita z 1.09.2011; K. Borowska *Europejskie tournée polityków*, Rzeczpospolita z 28.09.2011), wskazywano na niższy poziom spodziewanej frekwencji w porównaniu z poprzednimi wyborami (np. K. Borowska, K. Kopacz *Na Wyspach zagłasuje niewiele*, Rzeczpospolita z 7.10.2011). Redaktor Gazety Wyborczej S. Blumsztajn argumentował przeciw udziałowi w wyborach osób mieszkających za granicą (np. *Emigrujesz, nie głosujesz*, Gazeta Wyborcza z 24.09.2011): „Dlaczego ktoś, kto nie płaci w Polsce podatków, a przede wszystkim nie ponosi żadnych konsekwencji swojego wyboru, ma współdecydować, kto będzie prezydentem czy jaka partia ma przejąć rządy? (...) Kiedy jednak już żyjesz w Londynie czy w Nowym Jorku, tam płacisz podatki i tam narzekasz na korupcję i głupotę polityków - nie ma powodów, żebyś nam wybierał rządzących. Masz trochę inne problemy, co innego cię boli, twój głos nie tobie może zmienić życie, tylko nam. Nie uważam, że jesteś gorszym Polakiem niż ja, ani nie chcę odcinać cię od kraju. Nie chcę tylko, żebyś np. decydował, czy i jakie podnosić podatki, bo to ja je będę płacił. (...) Ale nie może być tak, że polonus w Chicago wybiera mi jakiegoś posła. Bo tego posła nie w Chicago, tylko w Warszawie w telewizji pokazują i to ja go muszę oglądać”.

Ciekawym wątkiem, obecnym w prasie w tym okresie były także informacje o dużej liczbie dzieci, jakie Polki rodzą z granicą w porównaniu ze średnią urodzeń w kraju (np. D. Pszczółkowska *Jak już rodzić to na Wyspach*, Gazeta Wyborcza z 11.03.2011; B. Marczuk *Dziecko? Byle nie w Polsce*, Rzeczpospolita z 1.03.2013) oraz o tym, że wiele dzieci urodzonych przez Polki ma ojca innej narodowości (np. D. Pszczółkowska *Matki Polki kosmopolitki*, Gazeta Wyborcza z 28.08.2012; D. Pszczółkowska, A. Szyłło *Polscy mężczyźni gorsi na obczyźnie*, Gazeta Wyborcza z 30.08.2012).

W 2012 roku pojawiły się teksty informujących, że „ruszyła kolejna fala emigracji”, np.: *Nowa fala emigracji* (J. Ćwiek, Rzeczpospolita z 14.08.2012), *Polacy znowu masowo emigrują do Londynu* (J. Ćwiek, Rzeczpospolita z 26.09.2012). W tym samym roku oraz w kolejnym w wielu tekstach pojawiał się wątek przekształcania się emigracji poakcesyjnej w emigrację osiedleńczą, o czym miało świadczyć masowe sprowadzanie rodzin (np. J. Ćwiek, J. Kałucki *Zagranica płaci mniej na dzieci*, Rzeczpospolita z 2.05.2012), stabilizacja społeczna i zawodowa emigrantów pracujących za granicą (np. J. Pawlicki *Anglia bardziej polska*, Gazeta Wyborcza z 13.12.2012; N. Mazur, P. Guzik *Historie o Kopciuszkach*, Gazeta Wyborcza z 22.12.2012) oraz brak wzrostu napływów finansowych płynących zza granicy mimo zwiększenia liczby emigrantów (np. P. Maciejewicz *Phynie kasa z saksów*, Gazeta Wyborcza z 2.10.2012; A. Cieślak-Wróblewska *Emigranci nie chcą już słać pieniędzy do kraju*, Rzeczpospolita z 8.05.2013) oraz brak powrotów (np. D. Pszczółkowska *Polscy mężczyźni gorsi na obczyźnie*, Gazeta Wyborcza z 30.08.2012; P. Maciejewicz, I. Kadłuczka

Wyjeżdżają, nie wracają, Gazeta Wyborcza z 26.09.2012; J. Różalski *Emigranci już nie wrócą do Polski, chyba że na emeryturę*, Gazeta Wyborcza z 10.06.2013; B. Marczuk *Wyjechali już tu nie wrócą*, Rzeczpospolita z 7.10.2013; P. Maciejewicz *Polska nie wabi emigranta*, Gazeta Wyborcza z 12.11.2013).

W analizowanym okresie kontynuowany był temat „eurosierot” (np. J. Ćwiek *Dzieciństwo bez matki*, Rzeczpospolita z 20.12.2013) oraz teksty o negatywnym wpływie emigracji na sytuację demograficzną Polski (np. B. Marczuk *Wielka ucieczka młodych*, Rzeczpospolita z 10.06.2013).

W tym okresie najsilniej obecna jest perspektywa emigrantów w tekstach dotyczących emigracji poakcesyjnej. W roku 2011, kiedy to obecny był temat otwarcia rynku pracy w Niemczech, silnie obecna była także perspektywa Polski jako kraju wysyłającego.

Konkluzje

Główne wątki tematyczne, jakie były obecne w analizowanych dwóch dziennikach dotyczyły przede wszystkim skutków masowych wyjazdów dla Polski i to w różnych wymiarach: dla gospodarki i rynku pracy, dla społeczeństwa i rodzin pozostawionych w kraju, w późniejszym okresie powrotów z emigracji oraz losów samych emigrantów. Ocena emigracji poakcesyjnej i jej skutków w artykułach publikowanych w analizowanych tekstach była zróżnicowana i uzależniona od przyjętej perspektywy. Pozostawała ona raczej negatywna jeżeli chodzi o wpływ emigracji na Polskę jako kraj emigracyjny (wyjazdy specjalistów i lekarzy, odpływ ludzi młodych, brak fachowej siły roboczej w niektórych sektorach i zawodach, np. kierowców). Opisywane zaś losy emigrantów (przede wszystkim z ich własnej perspektywy) przedstawiane były natomiast pozytywnie, szczególnie we wczesnym etapie analizowanego okresu podkreślano pozytywne doświadczenia emigrantów, takie jak brak problemów ze znalezieniem pracy, wyższe zarobki i możliwości, pozytywne przyjęcie przez społeczeństwa przyjmujące. Ocena emigracji zależała także od tego, kim był autor tekstu: eksperci i politycy podkreślali, że emigracja to naturalny proces i wejście do Unii umożliwiło w końcu swobodę podróżowania i podejmowania pracy za granicą, co przez wiele dekad było marzeniem milionów Polaków.

Wyniki analizy pokazują, że choć temat emigracji poakcesyjnej był obecny w prasie codziennej od momentu pierwszych oznak wzrostu liczby wyjazdów z Polski (na przełomie 2004 i 2005), to szczyt zainteresowania nim miał miejsce w latach 2006-2007, na co dowodem jest liczba artykułów prasowych w tym okresie, ale także zróżnicowanie profilu uczestników debaty. W późniejszych latach temat był zdecydowanie mniej obecny w analizowanej prasie codziennej, kolejny wzrost zainteresowania można zaobserwować w roku 2011 w związku z oczekiwaną nową falą wyjazdów do Niemiec, po zakończeniu w tym, kraju okresu przejściowego w otwarciu rynku pracy dla obywateli państw członkowskich przyjętych do UE w 2004 roku.

Artykuły publikowane w obu analizowanych dziennikach różniły się stylem i językiem wypowiedzi. W Gazecie Wyborczej silnie obecna była perspektywa społeczna oraz pokazywanie tematów związanych z emigracją poakcesyjną poprzez osobiste historie emigrantów, podczas gdy w Rzeczpospolitej publikowano wiele analiz ekonomicznych dotyczących bezpośrednio tematu wpływu emigracji na polską gospodarkę i rynek pracy. Ta różnica jest jednak naturalnie związana z innym profilem obu dzienników i głównych grup ich odbiorców (czytelników).

Należy także zwrócić uwagę, że w debacie na temat emigracji poakcesyjnej, jaka toczyła się na łamach analizowanych dzienników brali udział bardzo zróżnicowani uczestnicy. Oprócz dziennikarzy, można wyróżnić przynajmniej trzy grupy jej uczestników: osoby publiczne (politycy i decydenci), eksperci i naukowcy oraz sami emigranci (potencjalni i realni). Podczas gdy ci pierwsi w pierwszym okresie po akcesji podkreślali wartość otwartych granic i rynków pracy oraz możliwości z tego płynące dla polskich emigrantów, to później – szczególnie w okresie kampanii wyborczej w 2007 roku oskarżali swoich przeciwników politycznych o „wypychanie” młodych ludzi z Polski. Eksperci i naukowcy (socjologowie, ekonomiści, politolodzy, demografowie) zwracali uwagę na masową skalę emigracji i podkreślali że jest ona sukcesem społeczeństwa, ale porażką państwa – z jednej strony dowodem na przedsiębiorczość i inicjatywę jednostek, a z drugiej – na słabość struktur państwa, które nie jest w stanie poradzić sobie z problemami, które leżą u podstaw decyzji o emigracji (bezrobociem, niskimi zarobkami i brakiem perspektyw). Migranci to z kolei z jednej strony głos ludzi zadowolonych z podjętej decyzji o emigracji (jeżeli im się udało za granicą), z drugiej – głos ludzi rozczarowanych (jeżeli ponieśli porażkę).

Wybory parlamentarne i ich przebieg za granicą były obecne na łamach prasy codziennej, w szczególności w 2007 i 2011 roku. Opisywano kampanię wyborczą mającą miejsce poza krajem, przygotowania i organizację wyborów w obwodach tworzonych za granicą oraz analizowano jak głosowała Polonia i Polacy za granicą. W prasie miała miejsce także debata na temat zakresu praw wyborczych obywateli głosujących poza krajem oraz pojawiły się postulaty zmian w organizacji wyborów za granicą. Należy także zauważyć, że główne wątki, jakie były poruszane w prasie miały także swój oddźwięk w kampaniach wyborczych w 2007 i 2011 roku, w których kandydaci i partie polityczne podnosiły temat emigracji poakcesyjnej Polaków. W szczególności w roku 2007 obecny był temat powrotów polskich emigrantów, partie polityczne ogłaszały wtedy swoje pomysły na działania wspierające powrót do ojczyzny Polaków pracujących za granicą. Podobnie, choć w mniejszym zakresie, temat emigracji był obecny podczas kampanii do parlamentu w 2011 roku.

Należy także zauważyć, że wnioski płynące z analizy treści dzienników nie różnią się zasadniczo od konkluzji płynących z badań treści tygodników w temacie emigracji poakcesyjnej w zakresie poruszanej tematyki. W obu źródłach dominują dwa meta-tematy: losy poakcesyjnych emigrantów oraz analiza skutków masowych wyjazdów Polaków dla różnych wymiarów życia społecznego i gospodarczego kraju.

Źródła

- Bloch J., Lewandowska D. (2008), *Polak na Wyspach - wizerunek współczesnej migracji w opinii tygodników*, w: G. Firlit Fesnak (red.). *Migracje międzynarodowe a modernizacja systemu politycznego i społecznego*, Warszawa.
- Dzięglewski M. (2013), *Spoleczne i kulturowe skutki migracji poakcesyjnej na łamach tygodników opinii w latach 2004-2012*, *Studia Migracyjne - Przegląd Polonijny*, z. 3, 147-188
- Dzięglewski M. (2012), *Wizerunek emigrantów poakcesyjnych w tygodniku "Polityka"*, D. Czakon, M. Boruta (red.), *Kim jestem? Kim jesteśmy? : antropologiczne i socjologiczne konteksty współczesnej tożsamości*. Kraków : Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego, 400-412.
- Richter O. (2012), *Medialny obraz migracji Polaków do krajów Unii Europejskiej po 1 maja 2004 roku na podstawie analizy treści tygodników opinii*. CMR Working Paper, Nr 53(111). Warszawa: <http://www.migracje.uw.edu.pl/publ/1779/>

Cytowane artykuły:

- Adamowska M. *Polacy przejmują praktyki lekarskie w Niemczech*, *Gazeta Wyborcza* z 12.12.2005
- Anglicy chcą Polaków*, *Rzeczpospolita* z 15.11.2005
- Augustyn A. *Dwa pociągi, dwa światy*, *Gazeta Wyborcza* z 12.09.2006
- Baj L. *Polacy wyjeżdżają, wracają ich pieniądze*, *Gazeta Wyborcza* z 27.06.2006
- Baj L. *Pracownicy wyjechali na Zachód*, *Gazeta Wyborcza* z 1.03.2007
- Bartkowiak W. *Mój kawałek Europy*, *Gazeta Wyborcza* z 30.10.2007
- Bartosia A. *Nie będziemy przeszkadzać*, *Rzeczpospolita* z 21.04.2004
- Bełdowski J., Bodnar A., Sześciło D. *Wyjechałeś nie głosujesz*, *Gazeta Wyborcza* z 23.01.2008
- Bełdowski J., Bodnar A., Sześciło D. *Ważne względy uzasadniają powołanie do życia okręgu wyborczego dla emigrantów*, *Rzeczpospolita* z 7.02.2008
- Bezrobocie pcha do emigracji*, *Gazeta Wyborcza* z 5.09.2006
- Będzie świetna frekwencja. W Anglii*, *Gazeta Wyborcza* z 8.10.2007
- Bielecki J. *Wyjedzie jeden na stu*, *Rzeczpospolita* z 1.03.2004

Bielecki J. *Już rusza druga fala polskiej emigracji*, Rzeczpospolita z 24.04.2006

Blewąska J. *Polak wraca, Anglik za nim*, Gazeta Wyborcza z 10.05.2008

Błaszczak D. *Do Londynu po specjalistów*, Rzeczpospolita z 4.03.2009

Błaszczak A. *Polscy fachowcy pojedą pracować do Niemiec*, Rzeczpospolita z 1.12.2010

Błaszczak A. *Milion osób ruszy za Odrę?*, Rzeczpospolita z 4.05.2011

Błaszczak A. *Polacy nie zalali rynku pracy za Odrą*, Rzeczpospolita z 31.05.2011

Błaszczak A. *Polscy pracownicy nie szturmują Niemiec*, Rzeczpospolita z 2.11.2011

Błaszczak A. *Holandia boi się Polaków*, Rzeczpospolita z 11.07.2011

Borowiec A. *Ale dziwni Ci Polacy*, Gazeta Wyborcza z 22.06.2005

Brzostek D. *Bydgoszcz jedzie po emigrantów*, Gazeta Wyborcza z 20.04.2009

Brzostek D. *Miasta dostały zadyszki*, Gazeta Wyborcza z 6.07.2009

Brzostek D. *1000 złotych dniówki*, Gazeta Wyborcza z 19.11.2007

Bujara M. *Polski hydraulik wraca do pośredniaka*, Gazeta Wyborcza z 3.11.2008

Chałubiński M., Chałubiński P. *Pożytki z emigracji*, Gazeta Wyborcza z 31.07.2006

Cieślak-Wróblewska A. *Polska emigracja wraca, ale powoli*, Rzeczpospolita z 23.05.2009

Ćwiek J. *Co emigracja da Polsce*, Gazeta Wyborcza z 27.12.2006

Ćwiek J. *Dzieciństwo bez matki*, Rzeczpospolita z 20.12.2013

Ćwiek J. *Emigracja wysysa rynek*, Gazeta Wyborcza z 5-03.2007

Czeladko R., Kopacz K. *Mamo. Ty tylko tak mówisz, że do mnie wrócisz*, Rzeczpospolita z 22.01.2008

Czeladko R., Stróżyk J. *Rośnie nam pokolenie eurosierot*, Rzeczpospolita z 23.01.2008

Czy 20-latkowie są skazani na emigrację?, Gazeta Wyborcza z 23.10.2006

Czym rząd mógłby skusić emigrantów do powrotu, Gazeta Wyborcza z 3.10.2007

Dbajmy o naszych emigrantów, Gazeta Wyborcza z 4.08.2006

Duszczyk M. *A jednak nie zalaliśmy!*, Gazeta Wyborcza z 16.07.2004

Duszczyk M. *Dość migracyjnej paniki*, Gazeta Wyborcza z 22.08.2006

Dutkiewicz R. *Wracajcie, potrzebujemy was w kraju*, Gazeta Wyborcza z 14.06.2006

Emigranci rzadziej myślą o powrocie, Rzeczpospolita z 17.05.2011

Emigracja zła dla gospodarki, Rzeczpospolita z 14.03.2007

Fandrejewska A., Marczuk B. *Młodzi wyjechali, milion Polaków mniej*, Rzeczpospolita z 23.12.2011

Głaczkowska P. *Stołeczne eurosieroty*, Rzeczpospolita z 23.08.2008

Hołdys A. *Zabraknie rąk do pracy*, Gazeta Wyborcza z 5.11.2005

Hajnosz I. *Odplyw lekarzy*, Gazeta Wyborcza z 26.02.2004

Hübner D. *Czy młodzi kiedyś wrócą do Polski*, Gazeta Wyborcza z 21.06.2006

Jaki Polska ma dziś cel?, Gazeta Wyborcza z 16.09.2006

Jak skusić do powrotu, Gazeta Wyborcza z 22.10.2007

Jak trwoga to do Polski? Nie Gazeta Wyborcza z 31.01.2009

Jak zatrzymać młodych w kraju, Rzeczpospolita z 15.02.2007

Janiszewski H. *Emigracja: pożądane pieniądze i niechciane głosy*, Rzeczpospolita z 18.10.2007

Józefiak M. *Nie stać nas na drenaż talentów*, Gazeta Wyborcza z 23.06.2006

Kadłuczka I. *Komorowskiego bitwa o Wielką Brytanię*, Gazeta Wyborcza z 4.06.2010

Kalukin R. *Setki tysięcy młodych już zagłosowało – nogami*, Gazeta Wyborcza z 4.09.2006

Kałucki J. *Wielkie marzenia o pracy w Niemczech*, Rzeczpospolita z 27.04.2011

Kałucki J., Kobalczyk P., Zalesiński Ł. *Zamiast 1500 zł. Chcą zarabiać 1500 euro*, Rzeczpospolita 7.04.2011

Kałucki J. *Niewielu woli pracę za Odrą*, Rzeczpospolita z 29.07.2011

Kałucki J. *Powrót na własne ryzyko*, Rzeczpospolita z 9.03.2009

Klich A. *Emigrant zderza się z Polską. Człowo*, Gazeta Wyborcza z 4.12.2010

Kochanowicz M., Wróblewski B. *Dlaczego młodzi wyjeżdżają? I co zrobić żeby wrócili?*, Gazeta Wyborcza z 12.09.2006

Kokot M. *Bez języka ani rusz*, Gazeta Wyborcza z 9.05.2011

Kolorowe, pogubione pokolenie szuka drogi, Gazeta Wyborcza z 11.09.2006

Kołąkowska D. *Polecą do Londynu po głosy*, Rzeczpospolita z 26.05.2010

Kołąkowska D. *Marszałek ma polonijny komitet poparcia*, Rzeczpospolita z 2.06.2010

Kołąkowska D., Wybranowski W. *PO i PiS powalczą za granicą*, Rzeczpospolita z 1.09.2011

Kopacz K. *Odwołane święta emigrantów*, Rzeczpospolita z 13.12.2010

Kopacz K. *Wracać, ale dokąd*, Rzeczpospolita z 9.01.2009

Kopacz K., Przybylski J. *Kaczyński wygrał w Ameryce*, Rzeczpospolita z 21.06.2010

Kopacz K., Przybylski J. *Polacy poza krajem chętnie głosowali*, Rzeczpospolita z 5.07.2010

Korycki Ł. *Niemcy nie zostały drugą Irlandią*, Rzeczpospolita z 2.11.2011

Kosiarski M. *Trzeba pamiętać o wielu dokumentach*, Rzeczpospolita z 28.11.2008

Kowalski J. *Mamy kryzys, ale nie jest źle. Możecie wracać*, Gazeta Wyborcza z 2.12.2008

Kostrzewski L., Miączyński P. *Jak zachęcić do powrotów*, Gazeta Wyborcza z 2.10.2007

Kowalski J. *Coraz więcej powrotów*, Gazeta Wyborcza z 2.12.2008

Kochajcie ojczyznę, nie emigrujcie Rzeczpospolita z 4.01.2007

Kozerawska M. *110 tys. polskich eurosierot czeka na pomoc*, Gazeta Wyborcza z 12.05.2008

Kozerawska M. *Co dziesiąty ojciec wyjechał*, Gazeta Wyborcza z 10.06.2008

Kto wypędza Polaków, Gazeta Wyborcza z 16.09.2006

Krajewska A. *Opolskie żyje na huśtawce*, Gazeta Wyborcza z 9.07.2005

Kuczyński W. *Nie podgrzewajcie wyjazdowej gorączki*, Gazeta Wyborcza z 20.06.2006

Kuglarz A. *Młodzi wyjadą do Niemiec i już nie wrócą*, Gazeta Wyborcza z 31.01.2011

Kuglarz A., Maciejewicz P. *Ilu Polaków wyjedzie pracować do Niemiec?*, Gazeta Wyborcza z 18.04.2011

Kuraś B. *Co zachęciłoby cię do powrotu do Polski?*, Gazeta Wyborcza z 16.08.2006

Kuźmich M. *rząd chce ułatwić powrót do Polski*, Gazeta Wyborcza z 25.11.2008

Kuźmich M. *Wielki powrót z Wielkiej Brytanii*, Gazeta Wyborcza z 6.05.2008

Lampa M. *Do widzenia na zawsze*, Gazeta Wyborcza z 17.11.2004

Lichočka J. *Dowód wdzięczności dla Polonii*, Rzeczpospolita z 24.04.2007

Lipiński Ł. *Czy wyjedzie kolejny milion?*, Gazeta Wyborcza z 4.09.2016

Lorenz W. *Rodziny z dziećmi zostają na Wyspach*, Rzeczpospolita z 30.01.2009

Lorenz W. *Rząd ułatwi powrót emigrantom*, Rzeczpospolita z 24.11.2008

Lorenz W. *Brytyjczycy już tęsknią za Polakami*, Rzeczpospolita z 27.10.2008

Lorenz W. *Pożegnanie z Wyspami*, Rzeczpospolita z 2.05.2008;

Łukowski W. *Ojczyzna bez obywateli, obywatele bez ojczyzny*, Gazeta Wyborcza z 16.06.2006

Łukowski W. *Pustoszeją polskie miasteczka*, Gazeta Wyborcza z 2.02.2005

Maciejewicz P. *Jak Holandia pilnuje Polaków*, Gazeta Wyborcza z 29.12.2010

Maciejewicz P. *Młodzi i wykształceni wyjadą do Niemiec*, Gazeta Wyborcza z 27.09.2010

Maciejewicz P. *Polacy na saksy*, Gazeta Wyborcza z 27.09.2010

Maciejewicz P. *Emigracyjny dołek, a potem fala*, Gazeta Wyborcza z 28.09.2010

Maciejewicz P. *Niemcy wyczyszczą rynek pracy?*, Gazeta Wyborcza z 2.10.2010

Maciejewicz P. *Płynie kasa z saksońców*, Gazeta Wyborcza z 2.10.2012

Maciejewicz P. *Polska nie wagi emigranta*, Gazeta Wyborcza z 12.11.2013

Maciejewicz P., Kadłuczka I. *Wyjeżdżają, nie wracają*, Gazeta Wyborcza z 26.09.2012

Maciejewicz P. *Pracują za granicą-czy Polska ma coś z tego*, Gazeta Wyborcza z 28.06.2006

Marczuk B. *Dziecko? Byle nie w Polsce*, Rzeczpospolita z 1.03.2013

Marczuk B. *Wielka ucieczka młodych*, Rzeczpospolita z 10.06.2013

Marczuk B. *Wyjechali już tu nie wrócą*, Rzeczpospolita z 7.10.2013

Mazur N., Guzik P. *Historie o Kopciuszkach*, Gazeta Wyborcza z 22.12.2012

Markowski M. *MEN: Eurosieroctwo? Taki sam problem mają dzieci marynarzy*, Gazeta Wyborcza z 6.11.2008

Morawski I. *Wyspy to już nie taki raj*, Rzeczpospolita z 9.05.2008

Na Wyspach pracy nie zabraknie, Rzeczpospolita z 11.07.2005

Nowak J., Zając E. *Wracać do kraju czy emigrować*, Gazeta Wyborcza z 30.03.2009

Okręg dla emigracji, Rzeczpospolita z 24.04.2007

Orłowski W. *Kredyt nie rozwiąże problemu emigracji*, Gazeta Wyborcza z 13.09.2006

Pawłowska K. *Kelner z wyższym wykształceniem*, Gazeta Wyborcza z 12.06.2006

Pawłowska K. *Specjaliści, wracajcie do kraju!*, Gazeta Wyborcza z 13.03.2006

Pawłowska-Salińska K. *Francja dla Polaków*, Gazeta Wyborcza z 2.06.2008

Pawłowska-Salińska K. *Wielki powrót z Wysp*, Gazeta Wyborcza z 14.04.2008

Pawłowska-Salińska K., Kokot M. *Pracowniku, nie wyjeżdżaj do Niemiec*, Gazeta Wyborcza z 16.06.2011

Pawłowska-Salińska K., Kokot M., B.T Wieliński *Na Berlin? Nie, dziękuję*, Gazeta Wyborcza z 30.04.2011

Pawlicki J. *Anglia bardziej polska*, Gazeta Wyborcza z 13.12.2012;

Pawlicki J. *Marszałek bierze Wyspy*, Gazeta Wyborcza z 12.06.2010

Pawłowski K. *To nie emigracja*, Gazeta Wyborcza z 17.06.2006

Pelowski W. *Bitwa o Anglię*, Gazeta Wyborcza z 10.09.2007

Pezda *Na emigracji nam lepiej. Zostajemy*, Gazeta Wyborcza z 25.01.2010

Piątkowska M. *Niemiecki rynek przereklamowany?*, Gazeta Wyborcza z 30.05.2011

Pierwsza debata londyńska, Gazeta Wyborcza z 8.10.2007

Polacy w Chicago garną się do urn, Rzeczpospolita z 15.06.2010

Polak nieuciążliwy, Rzeczpospolita z 6.01.2005

Polonia stała w długich kolejkach do urn, Rzeczpospolita z 22.10.2007

Polska mniejsza o dwa mln?, Gazeta Wyborcza z 12.06.2006

Przybylski J. *Ameryka wybrała Jarosława Kaczyńskiego*, Rzeczpospolita z 20.06.2010

Przystanek Europa: nasz desant reporterski, Gazeta Wyborcza z 27.05.2006

Pszczołkowska D. *Francja otwiera rynek pracy dla Polaków*, Gazeta Wyborcza z 29.05.2008

Pszczołkowska D. *Jak już rodzić to na Wyspach*, Gazeta Wyborcza z 11.03.2011

Pszczołkowska D. *Matki Polki kosmopolitki*, Gazeta Wyborcza z 28.08.2012

Pszczołkowska D. *Polacy zaczynają wyjeżdżać z Irlandii*, Gazeta Wyborcza z 21.06.2008

Pszczołkowska D. *Polscy mężczyźni gorsi na obczyźnie*, Gazeta Wyborcza z 30.08.2012

Pszczołkowska D., Szyłło A. *Polscy mężczyźni gorsi na obczyźnie*, Gazeta Wyborcza z 30.08.2012

Przeegraliśmy swoją Polskę, Gazeta Wyborcza z 21.06.2006

Przybywa pracy dla Polaków, Rzeczpospolita z 9.03.2005

Radzą sobie za granicą, Rzeczpospolita z 7.05.2005

Rapacki M. *Wszystko o emigracji Polaków do Francji*, Gazeta Wyborcza z 15.07.2008

Raszkowska G. *W Polsce chorzy przegrywają*, Rzeczpospolita z 16.06.2004

Rewiński R. *Pomożemy budować Norwegię*, Gazeta Wyborcza z 12.03.2007

Różalski J. *Emigranci już nie wrócą do Polski, chyba że na emeryturę*, Gazeta Wyborcza z 10.06.2013

Rząd: niech Polonia ma posłów, Rzeczpospolita z 24.04.2007

Skazani na emigrację, Gazeta Wyborcza z 10.05.2006

Sołtyk R. *Wiele hałasu o jeden milion*, Gazeta Wyborcza z 29.04.2004

Specjaliści na wagę złota, Rzeczpospolita z 12.05.2005

Staszewski W. *Bocian z przetrąconymi skrzydłami*, Gazeta Wyborcza z 4.03.2009

Staszewski W. *Happy Easter Amelia*, Gazeta Wyborcza z 6.04.2010

Szczerkowski P. *Skąd sukces Platformy na Wyspach*, Gazeta Wyborcza z 23.10.2007

Szpakowska S. *Czy kryzys skłoni emigrantów do powrotu*, Rzeczpospolita z 12.05.2009

Szparkowska S., Stankiewicz M. *Masowo ruszają na Zachód*, Rzeczpospolita z 16.09.2004

Winczorek P. *Wybory za granicą, czyli warszawiacy z konieczności*, Rzeczpospolita z 23.01.2008

Wysocki T. *Po powrocie jesteśmy odważniejsi*, Gazeta Wyborcza z 10.08.2009

Trudno ich zastąpić, Rzeczpospolita z 13.12.2005

Uciekają z Titanica, Gazeta Wyborcza z 14.06.2006

Uwaga: uciekają talenty, Rzeczpospolita z 9.03.2007

W Polsce może zabraknąć pracowników, Rzeczpospolita z 2.10.2006

Wyjeżdżają na stałe?, Rzeczpospolita z 20.09.2007

Zadroga A. *Po co mi taka Polska*, Gazeta Wyborcza z 6.04.2010

Za dwa lata bez ograniczeń, Rzeczpospolita z 27.07.2006

Zalewski T. *Zatrudnienie nad Sekwaną już bez ograniczeń*, Rzeczpospolita z 5.07.2008

Żuk M. *Reakcje: Wybory za granicą, czyli warszawiacy z konieczności*, Rzeczpospolita z 7.02.2008

Żulczyk J. *Polska nie jest dla młodych*, Gazeta Wyborcza z 6.09.2006

Źle, jeśli młodzi wyjadą na dobre, Gazeta Wyborcza z 24.06.2006